

НЕФТЬ-ГАЗ КОРХОНАЛАРИДА ИШЛАБ ЧИҚАРИШ ВА ИНВЕСТИЦИОН ФАОЛИЯТ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ

Умурзаков Жамолiddин Шербекович, PhD

Тошкент давлат иқтисодиёт университети мустақил изланувчиси,

e-mail: jamoliddin.umurzokov@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7662-4210

DIRECTIONS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF PRODUCTION AND INVESTMENT ACTIVITIES IN OIL AND GAS ENTERPRISES

Umurzakov Jamoliddin, PhD

Independent researcher of Tashkent State University of Economics,

e-mail: jamoliddin.umurzokov@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7662-4210

JEL Classification: G24 L64

Аннотация. Инвестиция фаолияти бозорни таҳлил қилиш, инвестиция объектларини танлаш, активларни бошқариш, хавфларни баҳолаш, инвестиция стратегиясини ишлаб чиқиш ва муваффақиятли инвестициялар учун зарур бўлган бошқа барча босқичларни ўз ичига олган тизимли ҳатти-ҳаракатлар мажмуидир [1].

Шу нуқтаи-назардан келиб чиққан ҳолда айтишимиз мумкинки нефть-газ корхонасида инвестиция фаолиятини самарали ташиқил этишида унинг операцион фаолиятида дуч келинадиган аҳамиятсиз ёки муҳим бўлмаган омил мавжуд эмас.

Тадқиқот объекти ҳисобланган "Ўзбекнефтгаз" АЖ да сўнгги йиллар молиявий-иқтисодий фаолияти, базавий қазиб олиш ҳажмларининг йилдан йилга пасайиб бориши динамикаси, шу жумладан инвестиция фаолияти натижалари таҳлили шуни кўрсатдики компанияда нафақат инвестиция жараёнлар, балки бутун операцион фаолият салбий тенденция ҳосил қилмоқда.

Бунда, компания акциядори ҳисобланаган давлат ва давлат манфаатларини ҳимоя қилувчи Энергетика вазирлиги, Молия ва иқтисодиёт вазирлиги, Давлат активларини бошқариш агентлиги каби ташкилотлар томонидан ўрта ва узоқ муддатли истиқбол учун компания

молиявий-хужалик, шу жумладан инвестиция фаолиятларини ўз ичига оладиган яхлит фаолият методологиясини таҳлил қилиш ҳамда ушбу таҳлил натижасида умумлашган шартли стратегия (кейинги ўринларда – Инвестицион фаолият стратегияси) ишлаб чиқиш вазифаси юзага келади.

Abstract. Investment activity is a set of systematic actions that includes market analysis, selection of investment objects, asset management, risk assessment, investment strategy development and all other steps necessary for successful investments.

Based on this point of view, we can say that there is no insignificant or unimportant factor in the effective organization of investment activities in the oil and gas enterprise, which is encountered in its operational activities.

The analysis of the financial and economic activities of JSC Uzbekneftgaz, which is the object of the study, the dynamics of the annual decrease of the base production volume from year to year, including the results of investment activity, showed that not only investment processes, but also the entire operational activity of the company is creating a negative trend.

In this case, the Ministry of Energy, the Ministry of Finance and Economy, the State Asset Management Agency, which protects the interests of the state and the state, which is the shareholder of the company, will

analyze the overall activity methodology of the company, which includes the financial and economic, including investment activities, for the medium and long-term perspective, and as a result of this analysis, the task of developing a generalized conditional strategy arises.

Калит сўзлар: *Технологик янгилаш, нефть-газ корхоналари, инвестициялар, операцион фаолият, инвестиция фаолияти, самарадорлик, қазиб олиш ва қайта ишлаш, ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш.*

Key words. *Technological upgrading, oil and gas enterprises, investments, operational activities, investment activities, efficiency, extraction and processing, production efficiency improvement.*

Кириш. Инвестицион фаолият стратегиясини ишлаб чиқишда операцион фаолият, шу жумладан инвестициялар билан ишлаш методологиясини такомиллаштириш вазифаси бирламчи устувор йўналиш сифатида белгилаб олинishi қоида тариқасида талаб этилади. Мазкур масаланинг ўзига хослиги шундаки, бунда инвестицияларни алоҳида олинган бир лойиҳа доирасида эмас, балки концептуал таҳлил ва ечим асосида умумий мақсад йўлида жалб қилиш муҳим [2]. Яъни, бизнинг мисолимизда, корхонанинг стратегик мақсади ҳисобланган углеводород ресурслари (биринчи навбатда газ) қазиб олиш ҳажмларини стабиллаш тириш мақсади асосий урғу сифатида танлаб олинади. Мазкур мақсадга етишда кейинги 10 йил давомида барча ҳаракатларни кўйидаги учта йўналиш атрофида бирлаштириш кўзда тутилади, яъни:

Биринчидан, амалдаги конларда газ қазиб олиш ҳажмларини ҳозирги ҳолатда сақлаб қолиш (чуқур таҳлил асосида ишлаб чиқилган геолого-техник тадбирларни амалга ошириш, жумладан бурғилаш, қудуқларни капитал таъмирлаш, қудуқ усти компрессор станцияларини қуриш ва ҳоказо).

Иккинчидан, компания инвестиция блокларида излов-қидирув тадбирларини амалга ошириш (устувор ва самарали эканлиги олдиндан маълум

бўлган блокларда фаолиятни мақсадли давом эттириш;

Учинчидан, янги инвестиция блокларида излов-қидирув ишларини амалга ошириш (шу жумладан Устюрт нефтгаз ҳудудида), яъни янги ва замонавий технологиялар ҳамда услубларни жалб этган ҳолда истиқболли блокларда ишларни давом эттириш, прогноз қилиш ва уларда янги конларни топиш.

Материал ва метод. Нефть-газ корхоналарида ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш, технологик янгилаш, инвестиция фаолиятини такомиллаштириш таҳлили масалалари доимий равишда корхоналарнинг молиявий-иқтисодий барқарорлигини таъминлашнинг устувор йўналишлардан бири ҳисобланиб келган.

Нефтгаз комплексини тадқиқ қилиш, нефсервисни такомиллаштириш йўналишларида хорижлик олимлардан Бирмак Г, Шмидт С., В.М. Ракитский, О.В. Бурый, Н.А. Савостьянов, В.В. Лаптевалар бир қатор тизимли тадқиқотлар олиб боришган. Шунингдек, корхоналар фаолияти самарадорлик назариясини ривожлантириш масаласида Д.Е. Беренса, В.Л. Давыдянца, Л.Ш. Лозовского, Ю.А. Маленкова, Е.М. Мерзликинойлар тадқиқотлар олиб оришган.

Натижалар. Компанияда бугунги кунда амалда бўлган инвестиция фаолияти таҳлилига кўра унда мавжуд таркибий тузилмалар ва улар ўртасида ўзаро боғлиқлик занжири самарали ташкил этилмаганлигини, кўп бўлинмалар вазифа жиҳатидан ўзаро бир-бирини такрорлаши, бўлинмалар томонидан функционал вазифаларни амалга ошираётганда ортиқча моддий, вақт ва меҳнат ресурслари сарфини кўпайтириб юбораётганлиги, қарорлар қабул қилишда натижадорликнинг пастлиги каби муаммоларни кузатиш мумкин бўлади.

Масалан, марказий аппаратда углеводородларни қазиб чиқариш, конларни ишлатиш, бурғилаш ишларини мувофиқлаштириш, газни қайта ишлаш ва

газкимё каби департаментлар (бўлинмалар) фаолиятида ўзаро вазифа ва мажбуриятлар қатъий ажратилмаган. Айни бир топширикни бажаришда икки бўлинма ҳам жалб этилиши ва/ёки ҳеч бир бўлинма жавобгарликни ўз бўйнига олмаслик ҳолатлари кузатилади. Бир инвестиция лойиҳаси ёки харид шартномаси юзасидан асосий буюртмачи вазифасини бажариши лозим бўлган бўлинмалардаги бундай чалкашлик фаолиятнинг умумий самарадорлигига салбий таъсир кўрсатади деб ҳисоблаймиз.

Умуман олганда бошқарув ходимлари сони бўйича халқаро тажрибани ўрганадиган бўлсак, компания ходимлари сонининг самарадорлигини компания томонидан қазиб олинган нефть ҳажмининг 1 нафар ходимга тўғри келадиган улуши кўрсаткичи (BOE per employee - Definition of 'Barrels Of Oil Equivalent Per Day (BOE/D) орқали таҳлил қилиш мумкин.

1-жадвалдан кўриш мумкинки Chevron (АҚШ), ExxonMobil (АҚШ), SOCAR (Озарбайжон) каби етакчи нефть

1-жадвал. Халқаро нефть-газ компанияларида меҳнат самарадорлиги кўрсаткичларининг солиштирма таҳлили¹.

Компания номи	Давлати	Ходимлар сони	Йиллик нефть қазиб олиш ҳажми (млн баррель)	Нефть ҳажмини бирнафар ходимга тўғри келадиган улуши
Chevron	АҚШ	45 600	1 131,5	24 814
ExxonMobil	АҚШ	61 500	1 350,5	21 959
SOCAR**	Озарбайжон	7 600**	106,4	14 002
Газпром	Россия	498 100	2 640,3	5 301
Казмунайгаз	Қозоғистон	47 000	228,1	4 853
Ўзбекнефтгаз	Ўзбекистон	17 580***	172,3 ^{5*}	10 337
		32 797****	192,6 ^{6*}	5 855

*) Изоҳ:

** Фақат ишлаб чиқариш жараёнларида бевосита иштирок этадиган ходимлар ҳисобга олинди;

*** "Ўзбекнефтгаз" АЖ ҳамда "Ўзнефтгаз бурғулаш ишлари" МЧЖ, "Ўзнефтгазқудуқтамирлаш" ва "Махсусенергогаз" АЖ сервис корхоналари ходимлари ҳисобга олинди;

қазиб олувчи компанияларда операцион фаолият тўғри ташкил этилганлиги сабабли уларда меҳнат унумдорлиги кўрсаткичи анча юқори. Ва бу натижа ходимлар сони билан тўғри пропорционал эмас. Аксинча, бошқарувда нисбатан эскича усуллардан фойдаланувчи "Казмунайгаз" (Қозоғистон), "Газпром" (Россия) каби компанияларда меҳнат унумдорлиги (ходимлар сони юқоридаги компаниялардан ўн баравар юқори бўлишига қарамасдан) таассуфки анча паст даражада.

Мунозара. Таҳлиллар шуни кўрсатадики жаҳоннинг 7 та етакчи вертикал интеграллашган нефть-газ компаниялари ҳисобланган "Saudi Aramco" (Саудия Арабистони), "Shell" (АҚШ), "British Petroleum, BP" (Буюк Британия), "Total Enregies" (Франция), "ExxonMobil" (АҚШ), Chevron (АҚШ), СИБУР (Россия) компанияларида бўлинмалар учун сервис хизмат кўрсатиш функциялари алоҳида ташкил этилган бизнесга хизмат кўрсатувчи марказлар негизида бирлаштирилган.

¹ Барча ҳисоб-китоблар 2022-2023 йиллардаги очик маълумотларга асосан муаллиф томонидан тайёрланди. Ходимлар сонини ва маҳсулот ҳажмини ҳисоблашда ёндашув фарқ қилиши мумкин.

**** "Ўзбекнефтгаз" АЖ таркибига кирувчи барча тизим корхоналари ходимлари ҳисобга олинди;

5* табиий газ, газ конденсати ва нефт ҳажми ҳисобга олинди;

6* Табиий газ, суюлтирилган газ, нефт маҳсулотлари ва полиетилен ҳажмлари ҳисобга олинди.

Биргина "СИБУР" (Россия) компанияси мисолида ўрганадиган бўлсақ, нефткимё ва қайта ишлаш йўналишларидан иборат ягона корпоратив марказ ўрнига "СИБУР ЦОБ" МЧЖ (бизнесга хизмат кўрсатиш маркази), "Сибур интернейшнл" (экспорт), "УК Портэнерго" МЧЖ (логистика), "Сибур дигитал" МЧЖ (АКТ), "Центр оздоровления СИБУР-ЮГ" МЧЖ (соғломлаштириш маркази) кабилар ташкил этилди [6].

Шундан келиб чиққан ҳолда, айнан "Ўзбекнефтгаз" АЖ мисолида операцион фаолиятнинг бир қатор муҳим йўналишларида бир хил функцияларни марказлаштириш орқали иқтисодий самарадорликка эришиш мумкин деб ҳисоблаймиз. Жумладан, биргина марказий аппаратнинг оптималлаштирилган функцияларини қуйидагиларда кўриш мумкин:

қазиб олиш ва конларни қайта ишлаш департаментлари функцияларини Конларни бошқариш марказига;

геология ва моделлаштириш йўналишларини – Ягона моделлаштириш марказига;

бурғилаш ишларини мувофиқлаштириш департаменти вазифа ва функцияларини - Бурғулашни бошқариш марказига;

молия, бухгалтерия ҳисоби ва ғазначилик бўлинмаларини (ERP платформаси негизда босқичма босқич тўлиқ рақамлаштириш;

транспорт, юридик хизматлари, HR, биноларга хизмат кўрсатиш бўлинмаларини аутсорсинг асосида қайта тақсимлаш.

Ишлаб чиқаришни мақсадли қўллаш-қувватлаш ҳамда операцион фаолиятни оптималлаштиришга асосланган инвестицион фаолият стратегиясини ишлаб чиқишда аввало, Ҳукумат томонидан аҳоли ва иқтисодиёт объектларини энергия ресурслари билан самарали таъминлаш, геология, бурғилаш, қазиб олиш ва қайта ишлаш бўйича

мажбуриятлари учун мақсадли бирликларни аниқлаб олиш зарур деб ҳисоблаймиз [3]. Жумладан,

углеводородлар ресурс базасини ўстириш (энг биринчи навбатда табиий газ бўйича), шу билан бирга нефтгаз конларини қидириш учун бир бирлик харажатларини камайтиришга эришиш;

амалдаги конларда углеводородларни қазиб олишни кўпайтириш (энг биринчи навбатда табиий газ бўйича), шу билан бирга нефтгаз конларини ўзлаштириш ва қазиб олиш учун бир бирлик харажатларини камайтиришга эришиш.

Хулоса. Инвестицион фаолият стратегиясини амалга ошириш учун бир қатор ташкилий-ҳуқуқий босқичлардан иборат чора-тадбирларни белгилаб олиш лозим деб ҳисоблаймиз, жумладан:

компаниянинг 2024-2033 йилларга мўлжалланган янги излов-қидирув ва қазиб олиш дастурини мустақил аудитдан ўтказиш;

инвестицион фаолият стратегиясини амалга ошириш учун ташқи молиялаштиришни жалб этишни кўзда тутувчи молиявий моделни ишлаб чиқиш;

энг самарали молиялаштириш инструментларини танлаб олиш;

молиялаштиришни жалб қилиш бўйича битимларни имзолаш ва имплементация қилиш;

салоҳиятли кредитор ва инвесторлар учун "Роад шоу"лар ўтказиш, молиялаштиришни жалб этиш.

Юқорида айтиб ўтилганидек инвестиция фаолиятини самарали ташкил этишда бошқарув функцияларининг натижадор ташкил этилиши ҳам муҳим аҳамият касб этади [4].

Тадқиқот объекти ҳисобланган "Ўзбекнефтгаз" АЖ нефть-газ корхонаси марказий аппарати фаолияти тўлиқ стратегик менежмент ва корпоратив муносабатлар масалаларига қаратилган [5]. Бундан ташқари, бўлинмалар учун тақдорланувчи корпоратив функцияларни

бажариш марказлаштирилиши молия ва ҳисоб, логистика, юридик хизмат ва х.)

бўлинмалари лозим (HR, АКТ, харид,

Шунингдек бўлинмаларнинг фаолияти тўлиқ ишлаб чиқариш мақсадларига эришиш ва уларни такомиллаштиришга қаратилиши муҳим.

таркибий

1-расм. “Ўзбекнефтгаз” АЖ бошқарув структурасининг функционал жиҳатдан ташкилий кўриниши [5].

Бугунги кунда амалда қўлланилиб келинаётган бошқарув структурасининг камчиликлари сифатида қуйидагиларни кўрсатиш мумкин (1-расм):

1. Марказий аппаратда бир вақтнинг ўзида ҳам стратегик қарорлар қабул қилиш ҳам операцион бошқарув функциялари жамланган.

2. Марказий аппаратда ва ишлаб чиқариш объектлари ҳисобланган нефтгаз қазиб чиқариш бошқармаларида бир хил функциялар такрорланади.

3. Таркибий бўлинмаларда ноишлаб чиқариш функцияларининг мавжудлиги концентрация ва самарадорликнинг пасайишига олиб келади.

Шу билан бирга биз томонимиздан инвестиция фаолияти ва операцион фаолият методологиясини такомиллаштириш натижасида ишлаб чиқиш ва амалга ошириш учун таклиф этилаётган ягона Инвестицион фаолият стратегияси доирасида таркибий тузилмани такомиллаштиришнинг қуйидаги афзалликларини санаб ўтиш

мумкин:

1. Марказий аппарат фаолияти тўлиқ стратегик менежмент ва корпоратив муносабатлар масалаларига қаратилиб, операцион фаолият вазифаларидан озод қилинади [8];

2. Ҳам марказий аппаратда ҳам қуйи бўғин ишлаб чиқариш объектларида бирдек такрорланувчи функциялар (кадрлар билан ишлаш бўлинмалари, молия ва бухгалтерия, юридик хизматлар, транспорт, логистика ва хоказолар) профессионал хизмат кўрсатиш марказлари негизда бирлаштирилади.

3. Таркибий бўлинмалар фаолияти тўлиқ ишлаб чиқариш мақсадларига эришиш ва уларни такомиллаштиришга қаратилади.

4. Инвестиция лойиҳалари бўйича бошқарув қарорларини қабул қилишда ортқича бўғинлар функциялари қисқартирилади ва вақтдан ютилади.

Умуман олганда, Озарбайжон, Россия, Қозоғистон, Туркменистон, Европа ва Америка минтақаси давлатлари тажрибасидан нефть-газ соҳасида

углеводород қазиб чиқаришга асосий урғу берилган лойиҳаларни иқтисодий баҳолашда ва “қазиб чиқаришнинг тақсимланадиган улуши” туридаги иқтисодий лойиҳаларни асослашда қуйидаги молиявий воситалар қўлланилиши самарали деб ҳисоблаймиз [7]:

ялпи даромад (Gross Revenue – GR) – лойиҳа бўйича ялпи даромад қазиб чиқарилган углеводород миқдорининг унинг нархига кўпайтирилганда аниқланади;

истеъмол қилинган нефть ёки газ (Cost Oil or Cost Gas – CO) - лойиҳа томонидан амалга оширилган капитал ва операцион харажатларни қоплаш учун ишлатиладиган умумий даромаднинг бир қисми²;

фойдали нефть (Profit Oil) - қабул қилинган тақсимлаш тизимига мувофиқ шартнома тарафлари ўртасида тақсимланадиган ялпи даромаднинг истеъмол қилинган нефть ва лойиҳа учун олинган фойданинг бир қисми;

бонус (Bonus – B) – ер участкасига эгалик қилувчи давлат фойдасига бир марталик тўлов, бу “Маҳсулотнинг тақсимотига оид битим” (СРП) шартномасида ёки шартнома шартларида муайян битимлар тузиш учун асос бўлади;

операцион харажатлар (Operating Costs – OC) - бу ишлаб чиқариш воситаларидан фойдаланиш, иш ҳақини

тўлаш ва маҳсулот ишлаб чиқариш, ташиш ва сотиш учун хизматлар учун жорий (капиталлаштирилмаган) харажатлар йиғиндиси.

Одатда, нефтгаз конининг ўзлаштирилиши даврининг биринчи йили базавий йил ҳисобланади ва даромад ва харажатлар ўша йилдаги исталган нархлардан, тўғрироғи, “реал пул” асосида ҳисобланади. Аксинча, нефть-газ корхонасида лойиҳаларни иқтисодий баҳолашда “бугунги куннинг пули”дан фойдаланиш инфляциянинг лойиҳанинг асосий иқтисодий кўрсаткичларига таъсирини ҳисобга олади. Ва у келажакдаги даромад ва харажатларни мураккаб фоиз ставкаси бўйича ҳисоблашга таянади.

Шу нуқтаи-назардан келиб чиқиб, тадқиқот объекти “Ўзбекнефтгаз” АЖда ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш ва технологик янгилашда инвестиция фаолияти методологиясини такомиллаштириш, бунда биринчи навбатда, лойиҳаларни оқилона баҳолашда ноанъанавий молиявий восита ва тушунчалар - лойиҳа бўйича ялпи даромад (Gross Revenue – GR), истеъмол қилинган нефть ёки газ (Cost Oil or Cost Gas – CO), фойдали нефть ёки газ (Profit Oil or Gas), бонус (Bonus – B), операцион харажатлар (Operating Costs – OC) кабиларга урғу берилиши лозим.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Метов А.О. Повышение эффективности инвестиций как цель, процесс и результат инвестиционной деятельности предприятий нефтяного комплекса/ А.О. Метов // Горизонты экономики. – 2011. – №3. С. 70–75. (0,7 п.л.).

2. Акопов А.С. Методы повышения эффективности управления нефтегазодобывающими объединениями. Экономическая наука современной России. №3, 2004г.

3. Умурзоқов Ж.Ш., Бакиева И.А. Ўзбекистонда нефть газ саноати корхоналарини трансформациялаш ва таркибий ўзгаришларни амалга ошириш динамикаси. “Agro biznes inform” иқтисодий-ижтимоий, илмий оммабоп журнали (1) 1 2022, ISSN 2010-9024, 44 б.

4. Umurzakov J. Analysis of the performance of financial and economic activities of national oil and gas enterprises (on the example of Uzbekneftegaz JSC). Scientific Journal of

² Бирмак Г, Шмидт С. Экономический анализ инвестиционных проектов. Пер. с англ. под ред

А.П.Белых, М: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997, с.211.

"SOCAR Proceedings", No.4 (2023) 013-030, ISSN:2218-6867 E-ISSN: 2218-8622, <http://proceedings.socar.az>.

5. "Ўзбекнефтгаз" АЖнинг расмий ахборот сайти www.ung.uz ахборот-статистик маълумотлари.

6. Ефимова О.А. Реорганизация предприятий в современных условиях. Интегрированная методология ARIS. – М.: Весть-Метатехнология, 1999.

7. Максимова, В. Ф. Инвестиционный менеджмент: учеб.- практ. пособие / В. Ф. Максимова. – М: Изд. центр ЕАОИ. – М., 2015. – 214 с.

8. Ендовицкий Д. А. Анализ и оценка эффективности инвестиционной политики коммерческих организаций: Методология и методика / Д. А. Ендовицкий. – Воронеж: Изд-во Воронежского государственного университета, 2013 – 288 с.